

Marek Sobczyński

Zmiany granic w Afryce w okresie postkolonialnym (do końca zimnej wojny)

W artykule zaprezentowano zmiany granic w Afryce, poczynając od ostatnich lat panowania kolonialnego, przez okres wyzwania się kolonii i kształtowania nowej mapy politycznej kontynentu, aż po okres stabilizowania się ukształtowanych po 1960 r. nowych państwowości afrykańskich. We wszystkich tych okresach w pewnym stopniu występowała zmienność granic państwowych, zdominowana jednak przez zmianę rangi granic politycznych, a w małym tylko stopniu przez rzeczywiste zmiany granic w przestrzeni. W tym czasie obowiązywała bowiem zasada, usankcjonowana w różnej rangi dokumentach międzynarodowych, głosząca nienaruszalność granic państwowych w Afryce. Jej kwestionowanie przez nielicznych przywódców, którzy dążyli na drodze siły do rewizji granic, spotykała się zawsze z powszechnym międzynarodowym potępieniem, a podejmowane próby, prowadzące niekiedy do krwawych wojen, kończyły się ostatecznie utrzymaniem przebiegu granic odziedziczonym po epoce kolonialnej.

Słowa kluczowe: granice, konflikty, stosunki międzynarodowe, Afryka.

1. Wprowadzenie

Kontynent afrykański cechuje się szczególnym charakterem granic (Brownlie, Burns 1979, s. 6). Niemal wszystkie powstały jako granice antecedentne ustanowione przez mocarstwa kolonialne w XIX i na początku XX w. Ich przebieg nie respektował żadnych struktur przestrzennych istniejących w ramach jednostek geopolitycznych Afryki przedkolonialnej (Bichta 2010, s. 113). Nie nawiązywały one również do naturalnych barier przyrodniczych i w dużej części (ponad 40%) były granicami geometrycznymi (Barbag 1987, s. 65). Stanowiły zatem obcy element w kulturze społeczności afrykańskich, który, jak się miało wkrótce okazać, odcisnął silne piętno na życiu lokalnych społeczeństw (*Delimitation...* 2014, s. 36). Podstawą kształtowania granic niepodległych państw w Afryce była zasada *uti possidetis* (co posiadasz, będziesz posiadał) (Srogosz 2011, s. 64).

Nowoczesne granice liniowe w Afryce praktycznie nie były znane, aż do czasu pojawienia się kolonizatorów. Tylko Afryka Północna podzielona była takimi granicami, ale ponieważ w całości należała do Imperium Otomańskiego, granice te miały charakter wewnętrznych granic administracyjnych (pomiędzy

wilajetami). Na południu kontynentu granice liniowe wprowadzili również holenderscy, a następnie brytyjscy kolonizatorzy, powołując tam odrębne jednostki geopolityczne, które precyzyjnie oddzielano granicami od słabo zorganizowanych plemiennych struktur, migrujących w tym samym czasie z północy, ludów Bantu (Balicki 1980, s. 96). Granice takie znała też nieco wcześniej Afryka Wschodnia, gdyż wydzielono na jej obszarze posiadłości monarchii arabskiej (sultana Omanu) i amharskiej (cesarza Etiopii) (Zins 1986, s. 151, Bartnicki, Mantel-Niećko 1987, s. 299, Pawełczak 2000, s. 13).

W okresie przedkolonialnym Czarna Afryka nie była oczywiście pustynią polityczną, zajmowały ją terytorialne struktury polityczne. Niektóre z nich znalazły uznanie państwowe w oczach Europejczyków, którzy przybywając w celu kolonizacji, nawiązywali z nimi normalne, w europejskim rozumieniu, stosunki dyplomatyczne (np. z Monomotapą, Kongiem, Aszanti, Dahomejem, Wadaj). Państwa Czarnej Afryki nie miały wyznaczonych granic liniowych, tylko strefowe. Były nimi obszary peryferyczne, słabiej zasiedlone, pustynne lub porośnięte dżunglą i zamieszkałe przez ludy nieuznające jurysdykcji sąsiednich jednostek geopolitycznych, często stojące na niższym szczeblu rozwoju cywilizacyjnego niż społeczeństwa tych jednostek (Łętocha 1973, s. 29).

Początki kolonizacji europejskiej miały charakter punktowy, a nie terytorialny. Zajmowano pod faktorię i fortecę strategiczne punkty na wybrzeżach, np. przybrzeżne wysepki, wzgórza, które umacniano. W tym procesie granica się jeszcze nie pojawiała. Pierwsze granice kolonialne ustanawiano pod koniec XVIII w. i rozdzielały one zawłaszczone przez poszczególne metropolie fragmenty wybrzeża kontynentu afrykańskiego. Nie precyzowano przy tym, jak daleko w głąb lądu te granice sięgają, zazwyczaj nie było to dalej niż kilkadziesiąt kilometrów.

W XIX w. proces ten doprowadził do ustanowienia odrębnych ustrojowo posiadłości kolonialnych tej samej metropolii. Na wybrzeżach, wokół strategicznych centrów gospodarczych i politycznych (np. Lagos, Freetown, Dakar), tworzono właściwe kolonie, których granice, nieodległe od linii wybrzeża, starannie wyznaczano, a ich obszar często kartowano. Natomiast w interiorze rozciągała się inna posiadłość kolonialna, zazwyczaj tej samej nazwy jak kolonia, ale oparta na zawartych z przedkolonialnymi strukturami politycznymi układach o protektoracie (np. Kolonia Nigeria i Protektoraty Nigeria Południowa i Nigeria Północna), której granice, aż do końca XIX w., nie były uzgodnione z innymi metropoliami kolonialnymi.

Jeszcze w 1879 r. ponad 90% powierzchni Afryki pozostawało we władaniu Afrykanów (Oliver, Atmore 2007, s. 135). Ważną cezurą dla podziału politycznego Czarnej Afryki była konferencja berlińska z 1885 r., zwołana w obliczu spóźnionej, w stosunku do innych europejskich metropolii, ekspansji kolonialnej

Niemiec w Afryce. Dokonano na niej ostatecznego podziału wnętrza kontynentu afrykańskiego, wymuszono na najstarszej metropolii kolonialnej – Portugalii – podjęcie trudu nowoczesnej kolonizacji, opartego na systemie kompanii handlowych, terytoriów jej przydzielonych. Jednak proces kształtowania się granic kolonialnej Afryki we wnętrzu kontynentu trwał nadal jeszcze przez co najmniej dwie dekady XX w (Prošin 1981, s. 261). Niektóre granice kolonialne funkcjonowały zatem zaledwie od ok. 30 lat, kiedy zostały zamienione w granice międzypaństwowe niepodległych państw afrykańskich. Były przy tym często *de facto* granicami wewnętrznymi sfederowanych struktur kolonialnych, takich jak Francuska Afryka Zachodnia, Francuska Afryka Równikowa, Brytyjska Afryka Środkowa, Brytyjska Afryka Wschodnia, Niemiecka Afryka Wschodnia, Włoska Afryka Północna, Włoska Afryka Wschodnia czy Brytyjska Nigeria (Łętocha 1973, s. 90, Zins 2003, s. 122).

W epoce kolonialnej granice afrykańskie dość często podlegały modyfikacjom, zazwyczaj w procesie zawierania przez metropolie kolonialne układów granicznych lub wymianie zdobytych terytoriów (np. układy Helgoland-Zanzibar z 1890 r., Maroko-Kongo z 1911 r.) (Dziubiński 1983, s. 392, Oliver, Atmore 2007, s. 146).

Pierwotną ideą odnoszącą się do granic afrykańskich była wola ich likwidacji jako obcych jej kulturze i narzuconych przez kolonizatorów. Twórcą tej idei był Jamajczyk pochodzenia afrykańskiego Marcus Garvey, który już w 1920 r. założył w Nowym Jorku ugrupowanie polityczne pod nazwą „Utopia Murzyna”. Pisma Garveya odcisnęły silne piętno na poglądach jednego z „ojców założycieli” niepodległej Afryki, prezydenta Ghany – Kwame Nkrumaha. Na V kongresie panafrykańskim, obradującym w Manchesterze w 1945 r., idea likwidacji granic była szeroko dyskutowana (Łętocha 1973, s. 116). Podobnego zdania jest nigeryjski filozof Ifeanyi Menkiti, głoszący konieczność przewartościowania poglądów i rezygnacji sztucznego utrzymywania jedności państw i ich terytorialnej integralności jako wartości nadrzędnej (Trzciniński 2010, s. 243).

Jednak w końcu lat 50. XX w., gdy dobiegało kresu kolonialne władztwo metropolii europejskich w Afryce, pojawił się dogmat nienaruszalności granic niepodległych państw afrykańskich, który jakoby miał być panaceum na nieuniknioną, przy jego odrzuceniu, hekatombę niekończących się wojen granicznych. Dogmat ten uzyskał sankcję międzynarodową w postaci licznych aktów ONZ i Organizacji Jedności Afrykańskiej i przez kilka dekad, począwszy od tzw. Roku Afryki (1960), był dość rygorystycznie przestrzegany w stosunkach międzynarodowych (*Charter...* 1963). Wszelkie próby siłowej zmiany granic, choć oczywiście się pojawiły, zazwyczaj były potępiane przez społeczność międzynarodową, przez co kończyły się ostatecznie niepowodzeniem, choć pociągały zarazem dużą liczbę ofiar. Zgodne z prawem międzynarodowym próby

zmiany granic na drodze międzypaństwowych umów dwustronnych zdarzały się sporadycznie i były traktowane bardzo podejrzliwie przez międzynarodową społeczność afrykańską. Nieco przychylniej traktowano jedynie procesy integracji państw (Libia, Zjednoczona Republika Arabska, Federacja Mali, Tanzania, Senegambia, Federacja Państw Arabskich), w większości zresztą nietrwale. Dopiero zmiany polityczne, które zaszły na świecie po 1989 r., również w Afryce znalazły swoje odzwierciedlenie w postaci kwestionowania dogmatu nienaruszalności granic na tym kontynencie. W ślad za tym poszły skuteczne próby jego obalenia, co doprowadziło do procesów dezintegracji.

Niniejszy artykuł ma na celu prześledzenie zmian granic międzypaństwowych i wewnątrz państw federacyjnych w Afryce w okresie postkolonialnym, czyli w praktyce od końca lat 50. XX w. Chodzi o ukazanie uwarunkowań, politycznych, gospodarczych i społecznych, które do takich zmian prowadziły, oraz określenie ich skutków (również w trzech powyższych perspektywach, a ponadto, w jakże częściej w tych przypadkach, czwartej perspektywie – militarnej).

Polska literatura przedmiotu jest dość uboga. Pierwszą kompleksową pracą na temat granic afrykańskich była książka T. Łętochy (1973). Kolejne opracowanie o podobnym zakresie tematycznym przygotowała M.M. Kenig (1981). W pracach dotyczących historii Afryki tylko incydentalnie pojawia się kwestia granic (Davidson 1957, 1972, 2011, Prokopczuk 1964, Szaflarski 1968, Małowist 1969, Letnev, Subbotin, Frenkel' 1984, Tymowski 1999, Oliver, Atmore 2007). Nieco więcej uwagi poświęcili problematyce granic autorzy opracowań traktujących o afrykańskich stosunkach międzynarodowych i konfliktach zbrojnych, które wybuchły w związku ze sporami granicznymi (Bartnicki 1996, Milewski, Lizak 2002, Malendowski 2003, Solarz 2004, Łazowski 2006, Sobczyński 2012).

2. Zmiany granic u schyłku epoki kolonialnej (od końca drugiej wojny światowej do 1960 r.)

Zakończenie wojny przyniosło nową sytuację geopolityczną także w Afryce. Spośród imperiów kolonialnych dwa były zwycięskimi aliantami (Francja, Wielka Brytania), choć o mocno nadszarpniętej pozycji mocarstwowej, dwa w trakcie wojny zachowały formalną neutralność (Hiszpania i Portugalia), jakkolwiek nieformalnie wspierały obie strony konfliktu, Hiszpania – państwa Osi, a Portugalia – aliantów. Jedynie Włochy były państwem Osi, i choć w ostatniej fazie wojny traktowano je jako alianta, to ostatecznie, w sensie prawnym, kolonie afrykańskie im odebrano. Włochy utraciły 15 lutego 1947 r. Włoską Afrykę Północną, a z Włoskiej Afryki Wschodniej – Etiopię, która aż do czasu okupacji

włoskiej w 1935 r. nie była niczyją kolonią, oraz na rzecz tej ostatniej inną włoską kolonię – Erytreę. Zachowali natomiast, choć już nie jako mocarstwo kolonialne, tylko powiernik z ramienia ONZ, kontrolę nad Somali Włoskim. Pierwsze zmiany granic w powojennej Afryce objęły zatem właśnie obszary dzisiejszej Libii i Etiopii, i dotyczyły granic wewnętrznych.

Podział terytorialno-polityczny Włoskiej Afryki Północnej (Libii) ukształtował się już pod koniec drugiej wojny światowej, tj. w lutym 1943 r., na skutek klęski poniesionej przez wojska włosko-niemieckie i okupacji tego terytorium przez siły alianckie (brytyjskie w Trypolitanii i Cyrenajce oraz francuskie w Fezzanie). Do podziału kraju wykorzystano włoski podział na trzy prowincje, wprowadzony w 1934 r. Uchwałą Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 21 listopada 1949 r., instytucji, która formalnie przejęła zwierzchnictwo nad Libią, przewidziała niepodległość tego terytorium przed 1 stycznia 1952 r., ograniczając w czasie trwania alianckiej administracji byłej Włoskiej Afryki Północnej. Administracja ta zresztą była w wydaniu francuskim nielegalna, bo wyłącznie wojskowa, podczas gdy Wielka Brytania zalegalizowała ją, wprowadzając w swoich prowincjach administrację cywilną (Vandewalle 2006, s. XIV). Powstanie 24 grudnia 1951 r. niepodległego Królestwa Libii (Sobczyński 2006, s. 297), złożonego z trzech wymienionych prowincji, oznaczało likwidację granic międzynarodowych ustalonych w 1943 r. i zastąpienie ich granicami wewnętrznymi federacji libijskiej. Dopiero 27 kwietnia 1963 r. Libia zmieniła ten podział, zastępując go 10 muhafazatami, co oznaczało także unitaryzację ustroju terytorialnego. Granica zachodnia i południowa niepodległej Libii z Algierią, Francuską Afryką Zachodnią i Równikową została uzgodniona dopiero w 1955 r. Wówczas też Francja wycofała swoje wojska z Fezzanu (Baldinetti 2010, s. 4).

W trakcie działań drugiej wojny światowej Włochy nie tylko podbiły w 1935 r. Etiopię, ale przejściowo w 1940 r. opanowały też Brytyjskie Somali (Kostecki 1976 s. 52, Bartnicki, Mantel-Niećko 1987, s. 404,). Włosi, tworząc w 1936 r. konfederację swoich kolonii pod nazwą Włoska Afryka Wschodnia, przyłączyli zamieszkaną przez Somalijszyków etiopską prowincję Ogaden do Somali Włoskiego, a część etiopskiej prowincji Tigray do Erytrei. Dzięki interwencji wojsk brytyjskich Etiopia odzyskała suwerenność już w listopadzie 1941 r., ale Ogaden pozostał pod okupacją brytyjską aż do 1954 r.

Po odebraniu Włochom Erytrei w 1947 r. przeszła ona formalnie pod powiernictwo ONZ, a decyzją ZO ONZ z 12 grudnia 1950 r., została przyznana Etiopii na zasadzie autonomii. Wojska brytyjskie okupowały Erytreę do 15 listopada 1952 r., kiedy Etiopia przejęła jurysdykcję nad tą autonomiczną prowincją (Sobczyński 2006, s. 297). Tym samym granica włosko-etioipska stała się granicą wewnętrzną Etiopii. Etiopia dążyła jednak do likwidacji odrębności Erytrei i w listopadzie 1962 r. parlament prowincji ogłosił pełne jej połączenie z krajem

(Bartnicki, Mantel-Niećko 1987, s. 409). Choć było to złamanie mandatu powierniczego ONZ, nie spowodowało większych protestów międzynarodowych.

Powyższe zmiany dokonywały się na podstawie wysokiej rangi aktów międzynarodowych, jakimi są uchwały ZO ONZ, i nie wywoływały w Afryce większych kontrowersji, pomimo że w ich wyniku granice międzynarodowe ulegały zmianom, głównie likwidacji, poprzez integrację odrębnych terytoriów zależnych w ramach suwerennych państw afrykańskich.

Likwidacja dawnych granic międzynarodowych, ale także ustanowienie nowych, pociągnęły za sobą również proklamowanie niepodległości Królestwa Maroka. Nie było to nadanie niepodległości kolonii, lecz reaktywacja kilkusetletniej państwowości sułtanatu, wobec którego w 1912 r. mocarstwa kolonialne dokonały rozbioru, dzieląc kraj na dwa protektoraty, w części środkowej francuski i hiszpański w dwóch częściach – północnej i południowej. Fragment północno-zachodni Maroka (wokół Tangeru) stanowił protektorat międzynarodowy grupy państw imperialnych. Jako pierwsza suwerenność odzyskała 2 marca 1956 r. strefa francuska (Krasuski 1983, s. 49). Hiszpania zrezygnowała z północnej części swojego protektoratu w Maroku 7 kwietnia tego roku, ale nie oddała kontroli nad dwoma terytoriami wokół miast Ceuta i Melilla, drobnymi przybrzeżnymi wysepkami na Morzu Śródziemnym, a na południu zachowała także spory fragment wybrzeża atlantyckiego wokół Sidi Ifni i terytorium przyległe do Sahary Hiszpańskiej. O eksklawę Ifni Maroko stoczyło, w październiku 1957 r., wojnę z Hiszpanią, która zakończyła się tylko częściowym sukcesem Marokańczyków, polegającym na znacznym zmniejszeniu obszaru eksklawy hiszpańskiej 30 czerwca 1959 r. (Sempere-Doménech 2008, s. 172). Resztę strefy południowej Hiszpania zwróciła Maroku na mocy traktatu z Angra de Cintra 1 kwietnia 1958 r. (Fituni 1985, s. 29). Z dniem 29 października 1956 r. grupa 10 państw protegujących strefę umiędzynarodowioną Tangeru (formalnie w jej składzie był też ZSRR) przekazała to terytorium Królestwu Maroka (Dziubiński 1983, s. 459). Tym sposobem w latach 1956–1959 zniknęły w Maroku dawne granice międzypaństwowe francusko-hiszpańska na północy i południu oraz tangersko-hiszpańska, ale pojawiły się nowe granice lądowe marokańsko-hiszpańskie wokół trzech hiszpańskich eksklaw Ceuty, Melilli i Ifni. W rękach Hiszpanii pozostał także obszar na południe od niepodległego Maroka, zwany Saharą Hiszpańską, od XI w. tytularnie uznający zwierzchnictwo sułtana (*Morocco...* 1961, s. 2). Pod administracją Francji znajdowały się nadal zachodnie regiony Algierii, również traktowane przez sułtana jako lenna, co sprawiło, że zarówno południowa, jak i wschodnia granica nowego Maroka była przez to państwo kontestowana. W następnym okresie historycznym jeszcze dwukrotnie Maroko będzie sprawcą zmiany granic w regionie.

Zmiany charakteru granic z wewnętrznych na międzypaństwowe nastąpiły w francuskich konfederacjach kolonialnych. Proces tworzenia Wspólnoty Francuskiej (*Communauté*) wprowadzał zmiany ustrojowe w dotychczasowych francuskich związkach kolonialnych: Francuskiej Afryce Zachodniej i Francuskiej Afryce Równikowej. Dotychczasowe kolonie uzyskiwały w ramach Wspólnoty statut państw o ograniczonej suwerenności, a ich wewnątrzkolonialne granice nabierały cech granic międzypaństwowych (ale nie międzynarodowych). Konstytucja Francji zatwierdzająca te zmiany została przyjęta w referendum 28 września 1958 r. (Krasuski 1983, s. 95). Jedynie Gwinea nie przyjęła tej konstytucji i 2 października 1958 r. proklamowała niepodległość, przez co jej granica z Senegalem, Mali i Wybrzeżem Kości Słoniowej stawała się granicą międzynarodową (z Francją). Jeszcze bardziej skomplikowała sytuację decyzja czterech autonomicznych państw Wspólnoty Francuskiej, z 17 stycznia 1959 r., powołująca Federację Mali, złożoną z Senegalu, Sudanu Zachodniego (dziś Mali), Górnej Wolty i Dahomeju. Ostatecznie dwa ostatnie państwa do federacji nie przystąpiły, ale granica Senegalu z Mali stała się granicą niższej rangi wewnątrzfederacyjną. Federacja Mali uzyskała niepodległość 4 kwietnia 1960 r. (Krasuski 1983, s. 103).

Powstanie niepodległej Ghany także niesło w sobie likwidację granicy międzypaństwowej. Ghana powstała bowiem 13 grudnia 1956 r. z połączenia brytyjskiej kolonii Złote Wybrzeże, protektoratów Aszanti i Terytoriów Północnych z administrowanym przez Brytyjczyków od 1922 r., jako mandat Ligi Narodów (LN), a następnie terytorium powiernicze ONZ, fragmentem zachodniej części byłego niemieckiego Togo (Togo Brytyjskie) (Dul 1976, s. 14, Szulc 1978, s. 50–51). Niepodległość całości jako brytyjskiego dominium proklamowano 6 marca 1957 r. (Parys 1983, s. 110).

Na południu kontynentu afrykańskiego po drugiej wojnie światowej także doszło do zmian charakteru granic. Unia Południowo-Afrykańska, która od 17 grudnia 1920 r. sprawowała, z ramienia Ligi Narodów, mandat (typu C) nad Afryką Południowo-Zachodnią, 11 grudnia 1946 r. nie zaakceptowała zmiany charakteru posiadłości, wynikającej z objęcia jej systemem powiernictwa ONZ (Ulanovskaja 1983, s. 36). Przekształcenie granicy Afryki Południowo-Zachodniej i Unii Afrykańskiej z międzynarodowej w granicę wewnątrzfederacyjną nastąpiło 24 sierpnia 1954 r.

Zmiana charakteru granic wiązała się też z utworzeniem 1 sierpnia 1953 r. związku brytyjskich kolonii pod nazwą Federacja Rodezji i Niasy (Federacja Afryki Środkowej), w ramach której granice wewnętrzne pomiędzy Niasą i Rodezją Północną oraz obiema Rodezjami stały się granicami wewnątrzfederacyjnymi (Olszewska-Dyoniziak 1978, s. 99).

3. Zmiany granic w dobie uzyskiwania i utrwalania niepodległości (1960–1990)

Począwszy od tzw. Roku Afryki (1960), w którym aż 17 afrykańskich kolonii uzyskało niepodległość, w kolejnych trzech dekadach zmiany charakteru lub przebiegu granic nadal wiązały się przede wszystkim z faktem przekształceń ustrojowych terytoriów zależnych na suwerenne państwa, ich łączenia się (integracji) lub podziałów (dezintegracji) byłych kolonii. Zdarzały się też sporadycznie, wyłącznie nieudane, próby secesji z nowo powstałych państw poszczególnych prowincji.

W Afryce Środkowej powtórzyła się sytuacja znana z przypadku Toga Brytyjskiego, która również wynikała z podziału, jeszcze po pierwszej wojnie światowej, niemieckiego Kamerunu na dwa terytoria mandatowe LN, a po drugiej wojnie światowej – terytoria powiernicze ONZ, administrowane przez Francję i Wielką Brytanię. Kamerun Brytyjski składał się z dwóch terytoriów Kamerunu Północnego, który obejmował dwa odseparowane fragmenty na północy i w środkowej części kraju; natomiast na południu, nad zatoką Biafra, leżał Kamerun Południowy. Jeszcze w 1919 r., czyli przed formalnym wejściem w życie mandatu LN (ogłoszony w 1922 r.), Brytyjczycy nielegalnie połączyli administracyjnie swoje części Kamerunu z posiadłościami w Nigerii. Kamerun Północny włączono do Nigerii Północnej, a Południowy do Nigerii Wschodniej (Ardenier 1996, s. 278). Status Kamerunu Północnego nie uległ już zmianom do końca panowania kolonialnego, a Kamerun Południowy od 1 października 1954 r. stał się autonomiczną częścią kolonialnej struktury o nazwie Federacja Nigerii (Loginova 1982, s. 42).

Zmiany granic zaczęły się, gdy Francja nadała swojemu Kamerunowi niepodległość 1 stycznia 1960 r., inaugurując tym samym proces lawinowego wyzwolania się afrykańskich kolonii w owym pamiętnym roku. Brytyjczycy planowali nadanie niepodległości Nigerii 1 października tego roku. Natomiast losy Kamerunu Brytyjskiego dyskutowane były już od 1959 r. i ostatecznie rozstrzygnięły się w dwóch odrębnych referendach. W Kamerunie Północnym już w październiku 1959 r. mieszkańcy decydowali, czy przyłączyć się do przyszłej niepodległej Nigerii, czy decyzję o swoim losie pozostawić na później. Większość głosujących wybrała tę drugą opcję (Loginova 1982, s. 43).

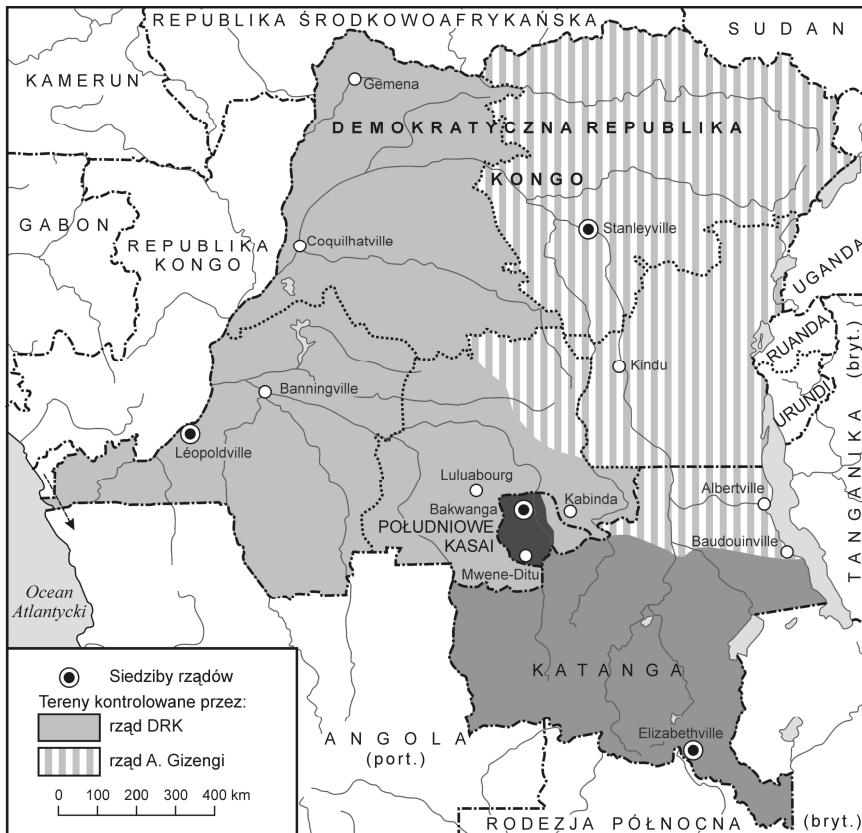
Dlatego kolejne referendum już w całym Brytyjskim Kamerunie przeprowadzono dopiero 11–12 lutego 1961 r., a zaproponowano w nim jedynie „uzyskanie niepodległości” poprzez dwie opcje przyłączenia się do już niepodległych państw Nigerii lub Kamerunu. Wyniki okazały się zaskakujące, gdyż w Kamerunie Północnym, w większości muzułmańskie społeczeństwo zdecydowało przyłączyć się do Nigerii, co potwierdzało tylko stan istniejący tam od ponad

40 lat (Cooper 2010, s. 32). Z kolei mieszkańcy Kamerunu Południowego, cieszący się już od siedmiu lat autonomią w ramach Federacji Nigerii, w 71% zdecydowali się głosować za połączeniem z Kamerunem (Loginova 1983, s. 44). Po akceptacji wyników referendum przez ONZ, 1 czerwca 1961 r. Kamerun Północny wszedł w skład Nigerii, nie zachowując swojej odrębności terytorialnej (Ardener 1996, s. 294), a jego dawna granica z Nigerią, choć tylko czysto formalna, całkowicie zniknęła. Natomiast Republika Kamerunu oraz Kamerun Południowy (teraz nazywany Kamerunem Zachodnim) zjednoczyły się 1 października 1961 r. w Federacyjną Republikę Kamerunu. Tym samym granica, która była jedynie formalną granicą Nigerii i terytorium powierniczego, w części południowej stała się granicą międzynarodową Nigerii i Kamerunu, natomiast dawna granica międzynarodowa posiadłości brytyjskich i francuskich w Kamerunie Południowym stała się granicą wewnętrzną autonomicznych części Kamerunu. Po zmianie ustroju Kamerunu na unitarny, na mocy kolejnego referendum z 20 maja 1972 r., i likwidacji autonomii obu części federacji, nawet ta polityczna ranga omawianej granicy zastąpiona została, 2 czerwca 1972 r., funkcją czysto administracyjną (Loginova 1983, s. 54, Chem-Langhëë 1995).

Zmiany granic w tzw. Rogu Afryki wiązały się z uzyskaniem niepodległości przez dwa terytoria zależne: kolonię Somali Brytyjskie i terytorium powiernicze ONZ pod administracją włoską Somali Włoskie. Jako pierwsze niepodległość uzyskało 26 czerwca 1960 r. Somali Brytyjskie, po kilku dniach, 1 lipca niepodległość swojej części kraju ogłosili też Włosi (Kostecki 1976, s. 60). Obie części połączyły się, tworząc Republikę Somalii, ale poza nią nadal pozostały zamieszkane przez Somalijczyków: kolonia Somali Francuskie, prowincja Ogaden w Etiopii oraz północno-zachodnie regiony brytyjskiej Kenii. Tym samym utraciła międzynarodowy charakter dotychczasowa granica brytyjsko-włoska, a podział administracyjny kraju z 1982 r. zatarł jej przebieg. Granica Somalii z Etiopią nie została nigdy ustalona. Somalia także w kolejnym omawianym okresie historycznym miała być sceną znacznych zmian granic.

Uzyskiwanie niepodległości nie zawsze poprawiało sytuację polityczną państwa. W przypadku belgijskiej kolonii Kongo, proklamowanie 30 czerwca 1960 r. niepodległości Republiki Konga (dla odróżnienia, od tak samo nazwanej, byłej posiadłości francuskiej, dookreślonego nazwą stolicy – Leopoldville), doprowadziło do wojny domowej. Lewicowy rząd Konga, wspierany przez ZSRR, nie zagwarantował Belgii oraz koncernom eksploatującym kopalnie Katangi utrzymania ich wpływów (Cole 2006, s. 31). Toteż wsparły one prawicowe władze najbogatszej prowincji Konga – Katangi, które 11 lipca 1960 r. ogłosiły niezależność od rządu w Leopoldville (Zajączkowski 1968, s. 263). Secesja Katangi była złamaniem deklaratywnej zasady nienaruszalności kolonialnych granic w Afryce. W ślad Katangi poszła też sąsiednia prowincja Południowe Kasai,

której władze żądały autonomii w ramach przyszłej federacji kongijskiej, a wobec odmowy ogłosiły 8 sierpnia 1960 r. powstanie Państwa Górniczego Południowe Kasai (Vinokurov, Orlova, Subbotin 1982, s. 207) (ryc. 1). Państwowość Katangi uznała jedynie Belgia, a secesja Południowego Kasai nie zyskała międzynarodowej akceptacji. Państwa komunistyczne i nowo wyzwolone państwa Afryki wspierały lewicowy rząd Konga, kierowany przez Patrice'a Lumumbę, zwolennika unitarnego ustroju państwa, wysyłając do Konga ponad 380 wojskowych doradców i uzbrojenie (Gibbs 2000, s. 368, Namikas 2002, s. 176).

Ryc. 1. Secesja Katangi i Południowego Kasai z Konga w latach 1960–1963

Źródło: opracowanie własne na podstawie *State of Katanga* (2015)

Rada Bezpieczeństwa odrzuciła prośbę Katangi o uznanie jej państwowości. Pozostałe po secesji terytorium Konga też nie stanowiło jedności, gdyż wschód kraju opanowały – sponsorowane przez ZSRR – siły związane z byłym sojusznikiem Lumumby Antoine Gizengą (Mazov 2007, s. 429). W rozwiązanie konfliktu kongijskiego zaangażował się ONZ, co sekretarz generalny tej organizacji

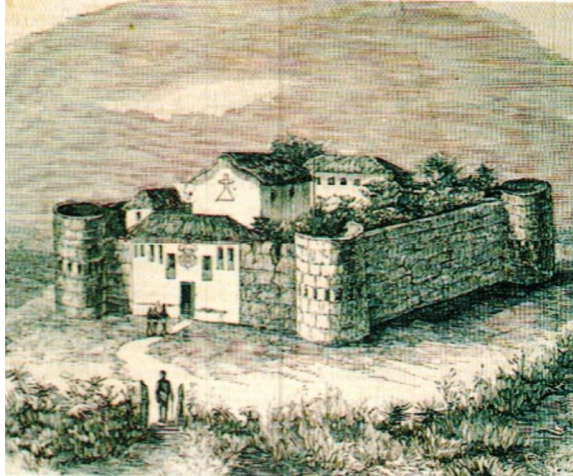
Dag Hammarskjöld okupił śmiercią w niewyjaśnionej katastrofie lotniczej (Sobczyński 2006, s. 244). W Katandze zginął także, odsunięty wcześniej od władzy, Lumumba (Leśniewski 1996b, s. 308). Ostatecznie wojska rządowe Konga, już pod kontrolą polityków prawicowych, wspomagane przez siły rozjemcze ONZ, zdołały pokonać secesjonistów i w sierpniu 1962 r. zajęły Południowe Kasai, a 15 stycznia 1963 r. Elisabethville, stolicę Katangi, likwidując ich secesję. Prowincja Katanga, w ramach akcji afrykanizacji nazw w okresie 1971–1997 r. nazywana Szaba (Kongo przemianowano wówczas na Zair), jeszcze kilkakrotnie próbowała secesji (np. marzec-kwiecień 1997, 2005) (*Katanga...* 2006, s. 3). Zatem w latach 1960–1962, w interiorze Konga funkcjonowały nieuznane międzynarodowo granice państwowe, niepokrywające się z granicami późniejszych autonomicznych prowincji kongijskiej federacji, która została proklamowana pod nazwą Demokratyczna Republika Konga 1 sierpnia 1964 r., ale przetrwała jako państwo federalne jedynie do 31 października 1966 r. (Tshiyoyo 2006, s. 2).

W stosunkach międzynarodowych okresu po drugiej wojnie światowej ukształtowała się praktyka braku akceptacji społeczności międzynarodowej dla prób dokonywania zmiany granic na drodze przemocy i agresji. Dopuszczano jedynie pokojowe negocjowanie zmiany granic na szczeblu dyplomatycznym lub na forum organizacji międzynarodowych. Jak się jednak okazało, były od tego odstępstwa, kiedy państwo postkolonialne dokonywało siłowej likwidacji resztek systemu kolonialnego na swoim terytorium. Nie tylko nie spotykało się to z potępieniem, ale z niemal powszechną akceptacją (z wyłączeniem państwa kolonialnego, pozbawianego tą drogą posiadłości). Tak było w przypadku Indii, które po ogłoszeniu niepodległości zbrojnie zajęły pozostałe na jej terytorium enklawy (Indie Francuskie i Indie Portugalskie). Przyłączenie tych ziem do federacji indyjskiej, na prawach terytoriów federalnych, nie wywołało protestów społeczności międzynarodowej. Wydarzenie to stało się wzorcem dla innych państw, na których terytorium pozostały nadal relikty kolonializmu.

Skorzystał na tym rząd, niepodległego od 1 sierpnia 1960 r., Dahomeju (dziś Benin), który na ogłoszenie przez ONZ listy terytoriów przewidzianych do dekolonizacji zareagował zajęciem zbrojnym mikroskopijnej eksklawy portugalskiej na swoim terytorium. Od początków kolonizacji w XVII w. Portugalia posiadała na wybrzeżu Zatoki Gwinejskiej, w mieście Ouidah, Fort św. Jana Chrzyciciela (Forte de São João Baptista de Ajudá, o powierzchni ok. 0,5 ha) (Ribeiro-Salgado 1931, s. 8, Oliveira-Marques 1987, s. 409) (ryc. 2).

Trzydziestego pierwszego lipca 1961 r. wojska Dahomeju zlikwidowały eksklawę portugalską na swoim terytorium, podległą administracyjnie kolonii na Wyspie Św. Tomasza i obsadzoną wówczas przed dwóch żołnierzy (Sobczyński 2006, s. 320, *Fortaleza...* 2015). Akt ten oznaczał jednak pierwszą w niepod-

ległej Afryce siłą korektę granicy międzynarodowej (dahomejsko-portugalskiej) i to przeprowadzoną skutecznie, bez żadnych międzynarodowych reperkusji. Portugalia, po rezygnacji z posiadania kolonii, formalnie uznała tę aneksję w 1985 r.

Ryc. 2. Widok Fortu św. Jana Chrzciciela w Ouidah w 1886 r.

Źródło: *Fortaleza...* (2015)

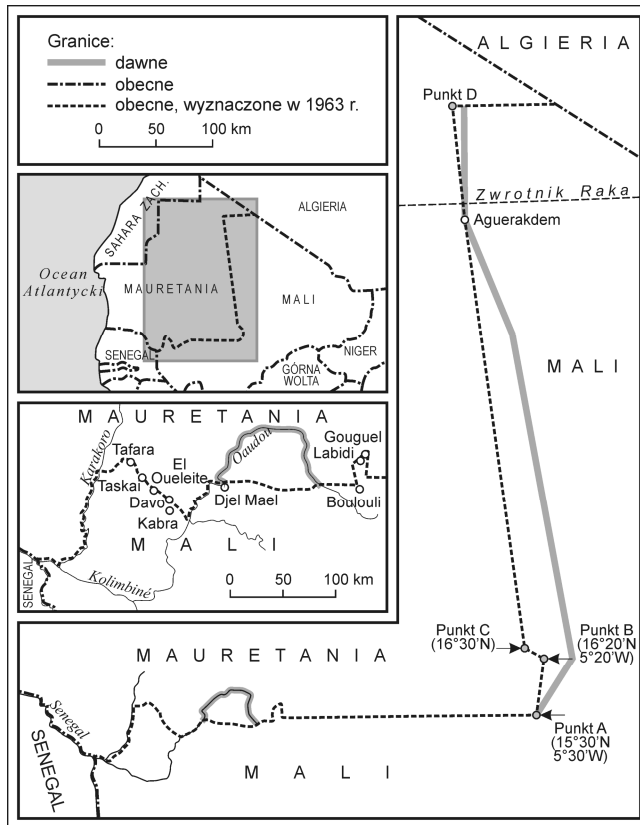
Zmiany granic w niepodległej Afryce wynikały też z procesu integracji lub dezintegracji byłych kolonii. Belgowie, administrujący z woli LN terytorium mandatowym, a następnie, z nadania ONZ, terytorium powierniczym nazwanym Ruanda-Urundi, już w 1959 r. zapowiedzieli nadanie mu autonomii. Wywołało to jednak konflikt zbrojny pomiędzy rywalizującymi o władzę plemionami Hutu i Tutsi (Evseev 1974, s. 25). W 1960 r. do Ruandy-Urundi przybyła misja ONZ, która zaproponowała niepodległość temu terytorium (Sobczyński 2006, s. 306). Wybory parlamentarne z 1961 r. przyniosły jednak zwycięstwo siłom separatystycznym dążącym do utworzenia dwóch odrębnych państw. W obu krajach powstały odrębne partie, a Tutsi w Ruandzie optowali wręcz przeciw niepodległości, niebezpiecznie obawiając się politycznego zdominowania przez liczniejszą Hutu. Dodatkowym konfliktem była rywalizacja sił monarchistycznych i republikańskich, co zaowocowało w Ruandzie obaleniem monarchii, jeszcze w czasach administracji belgijskiej, w styczniu 1961 r. (Zins 1986, s. 304–306). W takiej sytuacji Rada Powiernicza ONZ ogłosiła 27 czerwca 1962 r. zakończenie powiernictwa, a niepodległość powstałym na tym terytorium państwom, Republice Rwandyjskiej i Królestwu Burundi, nadano 1 lipca 1962 r. (*Burundi...* 1985, s. 10, *Rwanda...* 1985, s. 9). Granica wewnętrzna terytorium powierniczego Ruanda-Urundi stała się zatem granicą międzynarodową.

Dezintegracja brytyjskiej kolonialnej Federacji Rodezji i Niasy, dokonana 31 grudnia 1963 r., także doprowadziła do zmiany charakteru granic pomiędzy Niasą i Rodezją Północną oraz tej drugiej z Rodezją Południową z wewnątrz-federacyjnych na międzypaństwowe, choć jeszcze nie międzynarodowe (Olszewska-Dyoniziak 1978, s. 99). Charakter międzynarodowy przybrały one po proklamacjach niepodległości kolejno, 6 lipca 1964 r. przez Malawi (Niasę), i 24 października 1964 r. przez Zambię (Rodezję Północną) (*Malawi...* 1978, s. 11). Fakt, że Rodezja Południowa nadal pozostała posiadłością brytyjską, nie zmieniał już międzynarodowego charakteru jej granicy z Zambią. Nie zmieniło tego również jednostronne ogłoszenie niepodległości przez rasistowski rząd Rodezji 11 listopada 1965 r. (Krasnopevceva 1988, s. 154) ani przekształcenie jej w niepodległe i uznawane międzynarodowo państwo Zimbabwe 18 kwietnia 1980 r. (Pokrovskij 1985, s. 74).

Proces odwrotny, integracji byłych posiadłości brytyjskich, ale już po uzyskaniu przez nie niepodległości, miał miejsce we Wschodniej Afryce, ale z racji położenia jednego z tych państw na wyspach prowadził do zmiany charakteru jedynie ich morskiej granicy. Część kontynentalna przyszłej federacji Tanganika otrzymała niepodległość 9 grudnia 1961 r. (Čižov 1972, s. 51), natomiast część wyspowa – Sułtanat Zanzibaru, dwa lata później, 10 grudnia 1963 r. Zanzibar przez nieco ponad rok funkcjonował jako odrębna suwerenna monarchia, w której 12 stycznia 1964 r. doszło do rewolucji, obalenia sułtana i proklamowania 18 stycznia tego roku Ludowej Republiki Zanzibaru i Pemby (Teterin 1979, s. 34). Lewicowe władze obu państw zdecydowały je połączyć i 26 kwietnia 1964 r. proklamowano Zjednoczoną Republikę Tanganiki i Zanzibaru (od 30 października tego roku nazwaną Tanzanią) (Gavrilov 1980, s. 53). Granica w Cieśninie Zanzibarskiej nie uległa zmianie, utraciła jedynie charakter międzynarodowy, pozostając granicą państwową wewnątrz federacji.

Pierwsza niezwiązana z przemianami wynikającymi z procesu dekolonizacji zmiana przebiegu granicy międzynarodowej, dokonana w legalnym procesie na mocy umowy międzynarodowej, nastąpiła na granicy mauretańsko-malijskiej w 1963 r. Oba państwa były koloniami w składzie Francuskiej Afryki Zachodniej. Mali uzyskało niepodległość 20 czerwca 1960 r. jako Sudan Zachodni, wspólnie z Senegalem w składzie Federacji Mali, z której wystąpiło już po dwóch miesiącach (20 sierpnia). Natomiast niepodległość Mauretanii proklamowano nieco później – 28 listopada tego roku. W okresie kolonialnym po raz pierwszy granica mauretańsko-malijska została ustalona 23 kwietnia 1913 r. Jednak odziedziczona w chwili niepodległości granica miała już inny przebieg, gdyż aktem gubernatora generalnego Francuskiej Afryki Zachodniej z 28 października 1944 r. dokonano zmiany południowej granicy Mauretanii w tzw. łuku Aioun el Atrouss, definiując ją jako „linię ze wschodu na zachód od Djel Mael

(Djeli-Mahe) do Oueneibe (Gueneibe)” (*Mali-Mauritania...1963*, s. 3, Touval 1999, s. 247) (ryc. 3). Na skutek tej zmiany obszar ok. 5 tys. km² Sudanu Francuskiego (Mali) przechodził pod administrację kolonii Mauretania. Była to wówczas granica wewnątrzfederacyjna, ale proklamacja niepodległości przez oba państwa podniosła jej rangę do międzynarodowej.

Ryc. 3. Zmiana granic pomiędzy Mauretanią i Mali w 1963 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie: *Mali-Mauritania...*(1963)

Oba suwerenne kraje musiały się zatem zmierzyć ze sporem granicznym, gdyż rząd Mali upomniął się o utracone terytorium. Po długich rokowaniach zawarto porozumienie graniczne w Kayes 13 lutego 1963 r., przewidujące nową delimitację granicy malijsko-mauretańskiej z uwzględnieniem, dodatkowo zawartej 1 kwietnia 1958 r., konwencji o gospodarce wodnej w regionie Tilemsi.

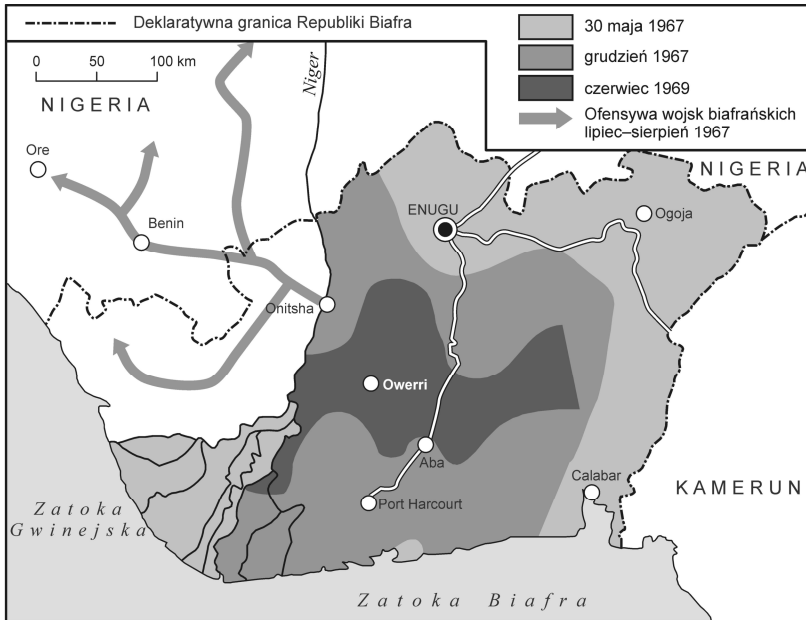
Nowo ustalona granica nie przywracała jednak stanu sprzed 1944 r., Mauretania zachowała uzyskany wówczas obszar Hodh. Mali zachowało nie tylko wsie Diandioume, Gourdian, Gouguel i Boulouli, ale uzyskało również ważne studnie

w południowo-wschodnim sektorze granicy. Mało precyzyjne były natomiast w traktacie zapisy dotyczące wsi Djel Mael w sektorze Gueneibe. Warto też zauważyć, że wszystkie francuskie mapy topograficzne regionu pokazują przebieg granicy na 21 km długości odcinka wzdłuż rzeki Senegal. Natomiast ani akt z 1944 r., ani traktat z Kayes nie uwzględniają tego faktu. Mapy amerykańskie pokazują natomiast granicę na prawym (północnym) brzegu Senegalu, od ujścia rzeki Karakoro do trójstyku granic obu państw z Senegalem, przy ujściu Faleme do Senegalu. Zmiana granicy malijsko-mauretańskiej weszła w życie 1 lipca 1963 r. po wymianie dokumentów ratyfikacyjnych w Bamako.

Nieudana secesja Katangi z Konga nie odstraszyła lokalnych przywódców politycznych w innych regionach od podejmowania prób oderwania ich od państw, do których należały. Najbardziej krwawą, spektakularną i długotrwałą była secesja Biafry z federacji Nigerii (Sobczyński 2006, s. 245–246).

Powodem była polityka realizowana przez plemienne elity plemienia Joruba, wspierane jeszcze wówczas przez plemię Hausa z muzułmańskiej północy kraju, polegająca na faworyzowaniu własnych regionów. Natomiast plemię Ibo, zamieszkujące bogatą w złoża ropy naftowej Deltę Nigru (Region Wschodni), było pozbawione nie tylko władzy, ale także dochodów z eksportu ropy. W obawie przed secesją regionu wprowadzono nowy podział administracyjny Nigerii, dzielący ziemie Ibów na trzy prowincje pod zarządem gubernatorów, mianowanych przez rząd centralny (Leśniewski 1996a, s. 328). Ibowie, za namową obcych państw, wznieśli więc bunt, licząc, że po oderwaniu swej prowincji od reszty Nigerii dochody z ropy wystarczą na dostatnie życie ich plemienia (Lobman 1973, s. 315). Proklamacja niepodległości Regionu Wschodniego, jako Republiki Biafra o powierzchni 76 tys. km², nastąpiła 30 maja 1967 r. Uznały ją cztery państwa afrykańskie (Wybrzeże Kości Słoniowej, Gabon, Tanzania, Zambia) i Haiti, co sprawiło, że granice Biafry nabrały charakteru międzynarodowego. Powstańców wspomagały Francja i początkowo Wielka Brytania, która jednak po wsparciu dyplomatycznym Nigerii przez ZSRR zmieniła nastawienie do Biafry. Pomimo początkowych sukcesów militarnych secesjonistów, którzy wykroczyli daleko poza granice Regionu Wschodniego, zdobyli miasto Benin, gdzie 19 sierpnia 1967 r. ogłosili powstanie Republiki Beninu (zajętej następnego dnia przez Nigerię) i zbliżyli się na 100 km do ówczesnej stolicy Lagos. Ostatecznie wojnę jednak przegrali. Wojna pochłonęła 1–3 mln istnień ludzkich. Ostatni broniony fragment republiki biafrańskiej, mający 8 tys. km² powierzchni wokół Owerri, został zdobyty przez wojska rządowe na początku stycznia 1970 r. Likwidacja Biafry, poprzez podpisanie bezwarunkowej kapitulacji jej wojsk w Lagos, nastąpiła 11 stycznia 1970 r. (Leśniewski 1996a, s. 330). W nowym podziale federacji nigeryjskiej duża część Biafry znalazła się w autonomicznej prowincji Środkowo-Wschodniej, w której władzę lokalną

przekazano Ibom. W latach 1967–1970 przez dwa i pół roku granica biafrańsko-nigeryjska na wschodzie Nigerii często zmieniała swój kształt, gdyż była jednocześnie linią frontu wojny domowej w tym państwie (ryc. 4).

Ryc. 4. Zmiany granic Republiki Biafra 1967–1969
Źródło: M. Sobczyński (2006, s. 245)

Egipt, jako jedyne państwo afrykańskie, stał się uczestnikiem konfliktu na Bliskim Wschodzie. Choć zmiany granic miały miejsce w azjatyckiej części kraju (półwysep Synaj), to na skutek inwazji wojsk izraelskich, 9 czerwca 1967 r., Kanał Sueski, czyli umowna granica Afryki, stał się granicą państwową, choć nie międzynarodową, gdyż ani społeczność międzynarodowa nie uznała aneksji Synaju przez Izrael, ani obie graniczące strony nie traktowały linii demarkacyjnej jako granicy państwa. Ostatecznie po rozpoczęciu rokowań pokojowych w Genewie izraelskie wojska okupacyjne odsunęły się od Kanału Sueskiego 5 marca 1974 r., a w wyniku dalszych uzgodnień opuściły cały Synaj w 1982 r. (Sobczyński 2006, s. 302, Rykała 2014, s. 131).

Kolejnym aktem likwidacji międzynarodowej granicy w Afryce była dekolonizacja hiszpańskiej eksklawy Ifni w Maroku, która nastąpiła 4 stycznia 1969 r., na drodze pokojowego przekazania tego terytorium zależnego pod jurysdykcję Maroka (Pandey 2010, s. 6).

Znaczące zmiany granic następowały w Afryce Południowej. Choć miały miejsce w okresie ustanawiania niepodległości kolejnych państw Czarnej Afryki

i formalnie również miały na celu stanowienie niepodległych bytów terytorialno-politycznych, to w rzeczywistości były zaprzeczeniem idei niepodległości (Sobczyński 2006, s. 362–370). Zmiany te dotyczyły zasadniczo wewnętrznych granic w federacyjnej Republice Południowej Afryki, a ich podłożem była rasi-stowska polityka rządu tego państwa.

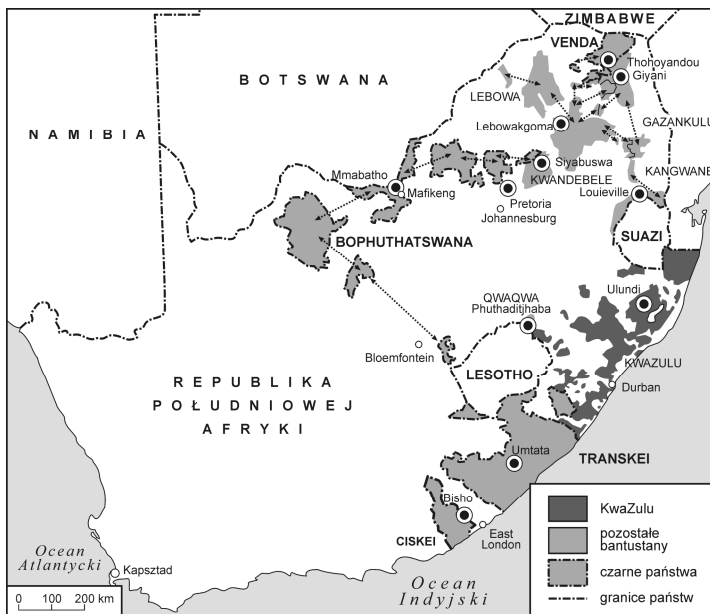
Proces tworzenia nowych struktur politycznych na południu kontynentu rozpoczął się w końcu lat 50. XX w., ale jego korzenie sięgają jeszcze brytyjskiego dominium, którym była Unia Południowoafrykańska, i uchwaleniu w niej ustawy o ziemi z 1913 r., a w szczególności w 1938 r., ustawy o reprezentacji czarnych, dającej początek budowie *apartheidu* (teoria głosząca konieczność odrębnego rozwoju ras). Początkowo proces ten miał przebiegać w jednej jednostce geopolitycznej, ale jego celem ostatecznym miała być całkowita separacja przestrzenna ras (w podziale na białych, czarnych i kolorowych, do których poza Azjatami i mulatami zaliczono też pierwotne ludy Afryki Południowej – Buszmenów i Hotentotów), wiodąca do powstania odrębnych państw dla każdego z plemion rasy czarnej, przy zachowaniu pod kontrolą białych najbardziej cennych gospodarczo obszarów.

Brak akceptacji Korony Brytyjskiej dla takiej polityki wewnętrznej jej dominium oraz wspomniane już odrzucenie przez Unię Południowoafrykańską jurysdykcji ONZ nad Namibią, wykluczyło ten kraj ze społeczności międzynarodowej i doprowadziło do zerwania więzi z metropolią, na mocy wyniku referendum z 5 października 1960 r. Skutkiem tego było proklamowanie, 31 maja 1961 r., Republiki Południowej Afryki (RPA), państwa, w którym *apartheid* stał się ideologią państwową (*South Africa...* 1984, s. 132–133). Zachowano przy tym ustrój federacyjny kraju i dalszy rozwój separacji terytorialnej odbywał się w zgodzie z zasadami tego ustroju. Początkowo segregacja przestrzenna miała się ograniczyć do tworzenia, dla poszczególnych plemion Bantu zamieszkujących RPA, odrębnych krajów z niewielką autonomią. Z czasem zakres tej autonomii poszerzano, a ostatecznie w latach 80. XX w. niektórym z nich formalnie przyznano niepodległości, co traktowano z pełnym respektem dla prawa międzynarodowego, choć stosowanie polityki segregacji przestrzennej spotykało się z powszechnym brakiem akceptacji społeczności międzynarodowej. Pierwsze próby wydzielania obszarów plemiennych (bantustanów) wiążą się z powołaniem w 1930 r. Transkejskiego Zarządu Terytorialnego jeszcze bez określenia jego granic. Jedenastego grudnia 1963 r. parlament RPA uchwalił Akt Konstytucyjny Transkei, wydzielając autonomiczny obszar 45 tys. km² pomiędzy Oceanem Indyjskim i Lesotho za rzeką Great Kei (stąd nazwa kraju) (Mbanjwa 1976, s. 2).

Pojawiała się zatem w strukturze RPA, obok granicy autonomicznych prowincji tworzących to państwo, nowa jakość, w postaci granicy jednostki autono-

micznej niższego rzędu. Bantustan Transkei (od 1968 r. skompromitowany termin zastąpiono określeniem *homeland*, czyli „kraj ojczysty”) utworzono dla plemienia Kosa (Xhosa), wyposażono go w atrybuty państwowości, w tym własny parlament w Umtacie, i nadano uprawnienia w zakresie spraw wewnętrznych. Jedynym mankamentem było rozdrobnienie terytorialne, gdyż jednostka ta składała się z trzech odrębnych terytoriów, co wynikało z konieczności utrzymania dla białych najcenniejszych obszarów. Ten sam wzorzec zachowano w procesie tworzenia kolejnych bantustanów. W 1961 r. powołano bantustany Ciskei i Tswanaland, w 1962 r. – Lebowa, Vandaland i Machanganaland. Kolejne *homelandy* powstały: w 1969 r. (Basoto wa Borwa), w 1970 r. (Zululand) i w 1977 r. (Ndebeleland) (Sobczyński 2006, s. 363). Dalszy rozwój podziałów przestrzennych RPA poprzedziło uchwalenie aktów o obywatelstwie i państwowości państw narodowych (1970–1971). Ich ideą było nadanie przedstawicielom poszczególnych plemion Bantu obywatelstwa *homelandów*, przy czym zazwyczaj większa część populacji do nich przypisana nigdy w nich nie była, gdyż będąc emigrantami ekonomicznymi, od pokoleń żyli w centrach gospodarczych RPA. Uchwalone prawo pozwoliło na znaczne poszerzenie zakresu rzeczywistej autonomii. W latach 1972–1984 pełną autonomię i atrybuty państwowości uzyskały kolejne „czarne państwa”: BophutaTswana (dawny Tswanaland) 1 czerwca 1972 r., Ciskei 1 sierpnia 1972 r., Lebowa 1 października 1972 r., VhaVenda (Vandaland) i Gazankulu (Machanganaland) 1 lutego 1973 r., QwaQwa (Basoto wa Borwa) 1 listopada 1974 r., KwaZulu (Zululand) 1 lutego 1977 r., KwaNdebele (Ndebeleland) 1 kwietnia 1981 r. oraz KaNgwane 31 sierpnia 1984 r. (Sobczyński 2006, s. 363).

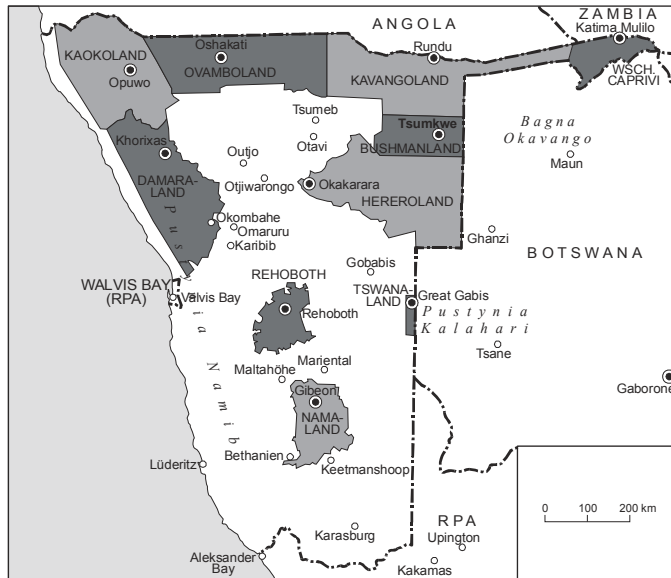
Przebieg granic nowych jednostek autonomicznych był nadzwyczaj skomplikowany, gdyż niemal każda z nich składała się z kilku odrębnych obszarów. Rekordowy w tym względzie był KwaZulu, złożony początkowo z 47 kawałków, które udało się później scalić najpierw do 29, a ostatecznie do zaledwie 10. Gazankulu miał tylko cztery części terytorialne, a Lebowa i KaNgwane po trzy (Sobczyński 2006, s. 364) (ryc. 5). Ostatecznym etapem segregacji było nadanie najbardziej rozwiniętym gospodarczo i gęściej zasiedlonym *homelandom* quasi-państwowości i pozorów niepodległości (nieuznanej przez żadne państwo świata poza RPA). Akt ten ustanawiał formalnie na terytorium RPA nowe granice państwowe. Niepodległość Republiki Transkei proklamowano 26 października 1976 r., BophuthaTswany 6 grudnia 1977 r., Vendy 13 września 1979 r. oraz Ciskei 4 grudnia 1981 r. (Geldenhuys 1981, s. 1). RPA traktowało sytuację z całą powagą i respektem dla prawa międzynarodowego, czego dowodem było przestrzeganie zakazu lotów dla południowoafrykańskich linii lotniczych nad terytorium Transkei, co RPA na swoich wewnętrznych liniach przestrzegało. Dokonano też wymiany przedstawicieli dyplomatycznych.

Ryc. 5. Autonomiczne i niepodległe bantustany
w Republice Południowej Afryki 1963–1997
Źródło: M. Sobczyński (2006, s. 364)

Ponieważ RPA traktowało Afrykę Południowo-Zachodnią jak swoją prowincję, również tam wprowadzono analogiczną politykę apartheidu. Utworzono w tej prowincji 10 bantustanów (ryc. 6), ale nigdy nie uzyskały one tak szerokiej autonomii jak w metropolii, a ich niepodległości nigdy nie planowano (D'Amato 1966, s. 181). Różnica polegała też na pozycji w hierarchii apartheidu dwóch populacji Buszmenów i Hotentotów, których zaliczono, wraz z Mulatami, Hindusami i Chińczykami, do wyższej niż Bantu kategorii kolorowych. Specjalne prawa otrzymali też Bastardi z okręgu Rehoboth, którzy jako potomkowie Holendrów i Hotentotek mieli autonomię już w 1923 r. (Limpricht 2012, s. 276). Bantustany w Afryce Południowo-Zachodniej, w odróżnieniu od RPA, były rzeczywistymi *homelandami* swoich plemion, niemal wyłącznie przez nie zasiedlonymi (Sobczyński 2006, s. 370).

Na terytorium Afryki Południowo-Zachodniej nastąpiła jeszcze jedna zmiana charakteru granicy. Była brytyjska eksklawa na obszarze Niemieckiej Afryki Południowo-Zachodniej – Walvis Bay (Zatoka Wielorybia), wraz z kilkoma przybrzeżnymi wysepkami na Atlantyku, została 1 września 1977 r. wyłączona spod jurysdykcji prowincji Afryka Południowo-Zachodnia i przekazana Prowincji Przylądkowej w RPA (Dierks 2000). Zatem granice eksklawy, zarówno lądowe, jak i morskie, nabrały charakteru wewnątrzfederacyjnych.

Ryc. 6. Bantustany w Afryce Południowo-Zachodniej
 Źródło: M. Sobczyński (2006, s. 371)

Rasistowskie władze RPA, dążąc do zakończenia wojny w Afryce Południowo-Zachodniej, prowadzonej przez komunistyczną organizację plemienia Owambo – SWAPO, wspieraną przez komunistyczne władze Angoli, ZSRR, Bułgarię oraz Kubę, podjęły próbę przekazania władzy w prowincji czarnym o umiarkowanych poglądach politycznych. Do nazwy prowincji wprowadzono element afrykański Afryka Południowo-Zachodnia – Namibia i poszerzono jej autonomię, poprzez powołanie 1 sierpnia 1975 r. lokalnego organu ustawodawczego – Konferencji Konstytucyjnej. Rozpoczęły się rokowania na temat statusu prowincji, prowadzone w gmachu Turnhalle, w stołecznym Windhuku (Konferencja Turnhalle). Konferencja ta miała przygotować kraj do pełnej niepodległości, planowanej na 31 grudnia 1978 r., ale nasilenie walki zbrojnej przez komunistyczną partyzantkę SWAPO, operującą z Angoli, uniemożliwiło realizację tego planu.

Na skutek interwencji ONZ, która w 1977 r. powołała grupę kontaktową (Stany Zjednoczone, Wielka Brytania, Kanada, RFN i Francja) w celu zakończenia walk i pokojowego doprowadzenia do rozwiązania kryzysu, udało się doprowadzić do akceptacji planu pokojowego. Przewidywał on zatrzymanie wojsk SWAPO w Angoli i wycofanie większości wojsk RPA z Namibii, zastępując je siłami pokojowymi ONZ. Warunkiem przyjęcia przez RPA planu pokojowego było wyłączenie z niego eksklawy Zatoki Wielorybiej (Walvis Bay), wraz z przybrzeżnymi Wyspami Pingwinów (Penguin) na Atlantyku, które

pozostawały pod jurysdykcją Prowincji Przylądkowej w RPA (Dierks 2000). Zatem granice eksklawy nabrały charakteru wewnątrzfederacyjnych.

Realizacja planu nadania niepodległości Namibii przeciągnęła się na skutek niepodporządkowania się partyzantki komunistycznej. W tej sytuacji rząd RPA realizował dalej swoją politykę. Na drodze demokratycznych wyborów z 21 maja 1979 r. wyłoniono Zgromadzenie Narodowe i rząd, które od 1 lipca 1980 r. przejęły władzę w Afryce Południowo-Zachodniej – Namibii (Ulanovskaja 1983, s. 45). Tym samym granica Namibii z RPA na rzece Oranje oraz wokół Walvis Bay, a także na morzu, wzdłuż południowego wybrzeża, nabierała charakteru granicy państwowej, ale nie międzynarodowej.

Dopiero w 1984 r. RPA wyraziła gotowość przyznania niepodległości Namibii, a w następnym roku poszerzyła uprawnienia jej rządu. Po zawarciu w grudniu 1988 r. w Brazzaville porozumienia o wycofaniu wojsk Kuby z Angoli oraz RPA z Angoli i Namibii (Solarz 1999, s. 192), proces pokojowy przyspieszył. Ustanowienie na obszarze RPA enklaw czterech niepodległych *homelandów* oraz nadanie Namibii pełnej autonomii nie zakończyło procesu zmian granic w Afryce Południowej, które miały miejsce także w kolejnym okresie dziejów politycznych Afryki, już po tzw. Jesieni Narodów.

Zmiana granic w Afryce miała też miejsce między Libią i Czadem. Granicę tę ustalono 10 sierpnia 1955 r. porozumieniem francusko-libijskim (Rabier 2011, s. 140). Czad po uzyskaniu niepodległości uległ rozpadowi na rządzone przez Bantu Południe, wspierane przez Francję, i arabsko-tuareską Północ (prowincje BET – Borkou – Ennedi – Tibesti), która jeszcze do 1964 r. była pod kontrolą wojsk francuskich. Po wycofaniu tych wojsk, na Północy wybuchło w 1965 r. powstanie sił, wspieranych przez Libię (Solarz 2004, s. 36). Na początku lat 70. XX w., Libia, wykorzystując niestabilną sytuację polityczną w Czadzie, zażądała przywrócenia granicy z układu francusko-włoskiego z 1935 r., w którym pas Czadu szerokości 100 km (zwany Aozou) przyznano włoskiej Libii. Wojska włoskie wkroczyły tam w 1936 r. Po wojnie przywrócono pierwotną granicę. Dwudziestego ósmego listopada 1972 r. Libia dokonała inwazji wojskowej, okupując ten obszar, a w lipcu 1975 r. ogłosiła jego aneksję. Wojska czadyjskie rozpoczęły ofensywę w marcu 1987 r. i do 11 września odzyskały zbrojnie sporne terytorium (Waas 2013, s. 6). Spór przekazano, w 1989 r., pod jurysdykcję Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, który wyrokiem z 3 lutego 1994 r. przyznał sporny obszar Aozou, o powierzchni 116 500 km², Czadowi (Pukrop 1997). W latach 1975–1994 przebieg granicy libijsko-czadyjskiej był zatem kilkakrotnie zmieniany.

Dążenia Maroka do objęcia jurysdykcją całego terytorium zależnego niegdyś od marokańskich sułtanów przybrały na sile w obliczu dekolonizacji posiadłości hiszpańskich na Saharze. One także doprowadziły do siłowej zmiany granic

międzynarodowych w Afryce Północno-Zachodniej, i to wielokrotnych, których skutkiem było wystąpienie Maroka z Organizacji Jedności Afrykańskiej (OJA).

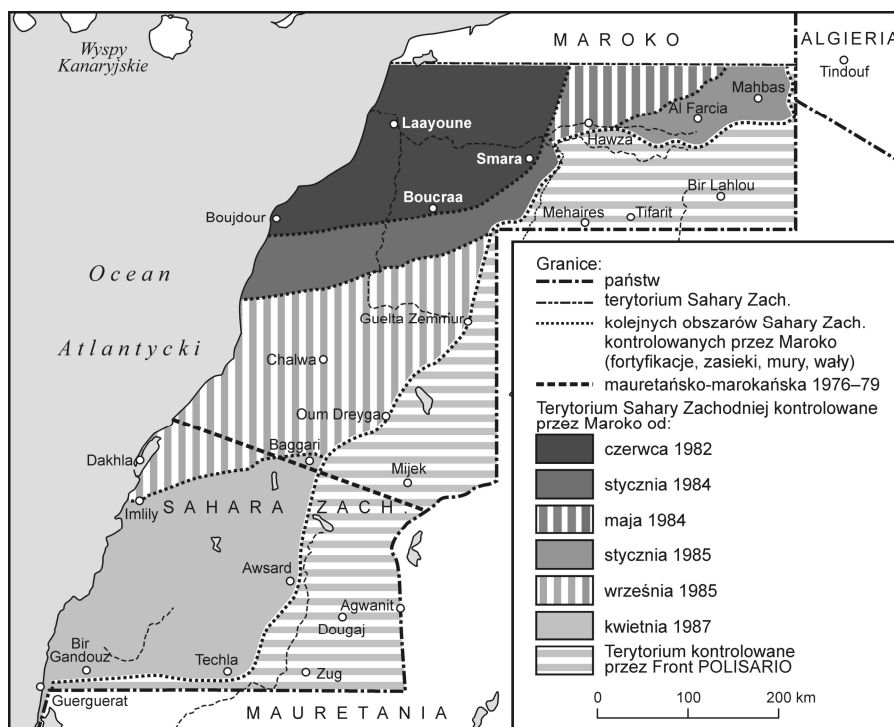
Losy terytorium Sahary Hiszpańskiej, posiadłości kolonialnej leżącej na południe od Maroka, stały się w 1975 r. przedmiotem umowy międzynarodowej Hiszpanii z Marokiem i Mauretanią, z której wykluczono siły reprezentujące ludność autochtoniczną Sahary Hiszpańskiej (Boniface 2001, s. 137). Uzgodniono, że po opuszczeniu terytorium Sahary Hiszpańskiej przez administrację kolonialną, do 28 lutego 1976 r., jej terytorium podzielią się Maroko (przyłączy część północną) i Mauretania (część południową) (*Un siecle...* 1985, s. 22). Zanim to nastąpiło, 27 lutego 1976 r., wyzwoleńczy ruch militarny Front Polisario proklamował niepodległość Saharyjskiej Arabskiej Republiki Demokratycznej (*RASD...* 1984, s. 1). Nowe państwo uznała natychmiast wspierająca je zbrojnie, politycznie i gospodarczo Algieria, w której stolicy rezyduje rząd Saharyjskiej A.R.D. Z czasem większość państw afrykańskich uznała państwowość saharijską, pomimo że Maroko zrywało stosunki dyplomatyczne z każdym takim państwem. Proces ten doprowadził do przyjęcia 23 lutego 1982 r. Saharyjskiej A.R.D. do OJA (dziś Unia Afrykańska) i automatyczne wystąpienie z niej Maroka (*La République...* 1985, s. 57–62).

Likwidacja hiszpańskiej kolonii na Saharze doprowadziła do powstania w Afryce nowej granicy międzynarodowej marokańsko-mauretańskiej formalnie uzgodnionej przez zainteresowane strony, dzielącej w poprzek byłą kolonię, ale nieakceptowanej przez społeczność międzynarodową, więc bardzo trudnej do klasyfikacji (linia demarkacyjna?). Zanikały natomiast dotychczasowe granice Sahary Zachodniej z Marokiem i Mauretanią.

Trudy okupacji Sahary Zachodniej, jak nazwano terytorium w nomenklaturze międzynarodowej, przy pewnej aktywności zbrojnej Polisario, okazały się zbyt kosztowne dla ubogiej Mauretanii. Wobec czego zrezygnowała ona z okupacji południa Sahary Zachodniej, którą natychmiast obsadziły wojska marokańskie. Mauretania uznała państwowość Saharyjskiej A.R.D. 5 sierpnia 1979 r. (Sobczyński 2006, s. 221). Oznaczało to zanik granicy mauretańsko-marokańskiej na terytorium Sahary Zachodniej, a w jej miejsce przywrócono dawną granicę międzynarodową, wzdłuż dawnej granicy Sahary Hiszpańskiej z Mauretanią, teraz jednak oddziela ona nieutrzymujące stosunków państwa, gdyż Maroko zerwało je także z Mauretanią, choć już nie kwestionowało jej państwowości, jak to miało miejsce przed zaborem Sahary Zachodniej. Ten stan utrzymuje się w regionie do chwili obecnej, gdyż proponowane przez ONZ referendum na temat przyszłego statusu Sahary Zachodniej nadal się nie odbyło (Bury 2002, s. 288).

Sytuację graniczną komplikuje fakt, że Maroko nie jest w stanie efektywnie kontrolować całości terytorium Sahary Zachodniej i ogranicza się tylko do

administracji obszarów wokół centrów gospodarczych i sporadycznej kontroli wojskowej ok. 2/3 terytorium. Na pozostałym obszarze, również incydentalnie i wyspowo, funkcjonują instytucje Saharyjskiej A.R.D. i jej wojsk Polisario. Ta marokańsko-saharyjska linia demarkacyjna odciska jednak piętno w krajobrazie, gdyż ma charakter konstrukcji przybierającej miejscami formy bardziej trwale – fortyfikacji, zasieków, muru, wałów ziemnych i urządzeń elektronicznych (ryc. 7).

Ryc. 7. Etapy efektywnego zajmowania przez Maroko Sahary Zachodniej i obszar pozostający pod kontrolą Saharyjskiej A.R.D.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Ch. Smith (2010)

Spory o przebieg granicy pomiędzy państwami afrykańskimi prowadziły niekiedy do otwartych wojen granicznych. Jeden z większych konfliktów wybuchł pomiędzy komunistyczną wówczas Etiopią i również lewicowymi władzami Somalii. W lipcu 1977 r. wojska somalijskie zaatakowały Etiopię, ogarniętą wówczas wojną z separatystami z Erytrei, i próbowały zająć zamieszkaną przez Somalijszczyków prowincję Ogaden. Po początkowych sukcesach (wojska somalijskie zajęły prawie całą prowincję), wsparta militarnie przez ZSRR i Kubę Etiopia, do końca marca 1978 r., wyparła najeźdźców. Granica somalijsko-etio-

ska powróciła zatem do stanu sprzed konfliktu zbrojnego, ale nie została przez żadną ze stron uznana. Ogaden opuściło wówczas ok. 1,5 mln uchodźców, obawiających się odwetu ze strony rządu etiopskiego. Po konflikcie władze somalijskie zerwały z ZSRR i porzuciły ideologię lewicową (Orłowska 1999, s. 304).

Obok udanych prób zjednoczenia byłych kolonii różnych metropolii (Kamerun Brytyjski – Kamerun Francuski) pojęto też próbę mniej udaną. Dwa państwa zachodnioafrykańskie, była kolonia francuska Senegal, mająca już nieudaną próbę konfederacji z Mali, i była kolonia brytyjska Gambia, ogłosiły 12 grudnia 1981 r. utworzenie Konfederacji Senegambii. Zatem granica Gambii, która stanowi penenklawę na terytorium Senegalu, z międzynarodowej stała się granicą wewnętrzną konfederacji. Niestety, 30 września 1989 r. związek ten został rozwiązany (Fleury 1982, s. 18, Phillips, Haughton, Wright 1987, s. 15), a granice Gambii ponownie stały się międzynarodowymi.

4. Wnioski

Zmiany granic w Afryce w okresie schyłkowym kolonializmu oraz w dobie uzyskiwania i umacniania niepodległości wyzwolonych kolonii wykazują pewne prawidłowości. W omawianym okresie zmienność granic nie była duża, a znakomita większość zmian polegała na wzroście rangi lub degradacji w hierarchii granic politycznych.

W okresie kolonialnym wynikało to z procesów integracji posiadłości kolonialnych w federacje kolonii, a później ich dezintegracji na niepodległe państwa. Po 1960 r. następowała niekiedy ponowna już dobrowolna integracja, nie zawsze odtwarzająca poprzednie federacje kolonialne.

W tym okresie pojawiły się także procesy dezintegracji poprzez secesję regionów z już niepodległych państw afrykańskich, dokonujące się w toku wojen domowych, a zatem nielegalnie. Żadne z krótkotrwałych państw secesjonistycznych nie uzyskało szerszej akceptacji międzynarodowej. Znacznie rzadsze były definitywne zmiany przebiegu granicy w terenie. Zachodziły one też w wyniku wojen granicznych, nie miały charakteru trwałego i z reguły nie zyskały międzynarodowej akceptacji. Najrzadziej dochodziło do legalnych zmian granic międzynarodowych na drodze umów pomiędzy zainteresowanymi stronami i wymiany terytoriów. Tylko pierwsza taka zmiana, pomiędzy Mali i Mauretanią, odbyła się całkowicie dobrowolnie i bez obcego pośrednictwa. Formalnie pokojowo dokonano też podziału Sahary Hiszpańskiej pomiędzy Maroko i Mauretanię, lecz cały ten proces był obciążony naruszeniem zasad prawa międzynarodowego i miał raczej charakter terytorialnej ekspansji niż pokojowego uzgodnienia przebiegu granic, a powstała, krótkotrwała zresztą, granica była raczej linią zasięgu okupacji. Pozostałe dążenia do zmiany granic najczęściej po-

przedzał ostry spór międzynarodowy, prowadzący niekiedy do zbrojnych starć granicznych, a późniejsze uzyskanie porozumienia odbywało się na drodze arbitrażu organizacji międzynarodowych.

Literatura

- Ardener E., 1996, *Kingdom on Mount Cameroon. Studies in the history of Cameroon Coast 1500–1970*, Providence.
- Baldinetti A., 2010, *The origins of the Libyan nation. Colonial legacy, exile and the emergence of a new nation-state*, London.
- Balicki J. 1980, *Historia Burów. Geneza państwa apartheidu*, Wrocław.
- Barbag J., 1987, *Geografia polityczna ogólna*, Warszawa.
- Bartnicki A., 1996, *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, Warszawa.
- Bartnicki A., Mantel-Niećko J., 1987, *Historia Etiopii*, Wrocław.
- Bichta T., 2010, *Granice, terytorium i przestrzeń w Afryce według Achillesa Mbembe*, Forum Politologiczne, t. 10, Olsztyn, s. 113–124.
- Boniface P., 2001, *Atlas wojen XX wieku. Konflikty współczesne i w przyszłości*, Warszawa.
- Brownlie I., Burns I.A., 1979, *African boundaries: a legal and diplomatic encyclopaedia*, London.
- Burundi*, 1985, *Kraje ewangelizowane i kościoły lokalne Afryki*, Warszawa.
- Bury J., 2002, *Polityka wybranych państw arabskich wobec krajów Afryki Subsaharyjskiej*, [w:] Milewski J.J., Lizak W. (red.), *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, Warszawa.
- Charter of the Organization of African Unity*, 1963, 479 U.N.T.S. 39, entered into force Sept. 13, 1963:
http://www1.umn.edu/humanrts/africa/OAU_Charter_1993.html (25.08.2015).
- Chem-Langhë B., 1995, *The road to unitary state of Cameroon 1959–1972*, [w:] Fowler I., Zeitlyn D. (red.), *Perspectives of the state: from political history to ethnography of Cameroon. Essays for Sally Chilver*, Paideuma, nr 41, Stuttgart.
- Čižov N.N., 1972, *Tanzanija. Ekonomiko-geografičeskaja charakteristika*, Moskva.
- Cole J.J., 2006, *The Congo question: conflicting visions of independence*, „Emporia State Research Studies”, 43 (1), s. 26–37.
- Cooper M., 2010, *The Northern Cameroons plebiscite 1960/61. A memoir with photo archive*, London.
- D’Amato A.A., 1966, *The bantustan proposals for South-West Africa*, „The Journal of Modern African Studies”, 4 (2), s. 177–192.
- Davidson B., 1957, *Afryka budzi się*, Warszawa.
- Davidson B., 1972, *Stara Afryka na nowo odkryta*, Warszawa.
- Davidson B., 2011, *Spoleczna i polityczna historia Afryki w XX wieku*, Warszawa.
- Delimitation and demarcation of boundaries in Africa. General issues and case studies*, 2014, Addis Ababa.

- Dierks K., 2000, *Namibia's Walvis Bay issue – origin and rise of a colonial dispute (1992)*, Namibia Library of Dr. Klaus Dierks:
<http://www.klausdierks.com/FrontpageMain.html> (12.08.2015).
- Dul J., 1976, *Ghana. Rozwój polityczno-gospodarczy 1957–1972*, Warszawa.
- Dziubiński A., 1983, *Historia Maroka*, Wrocław.
- Eysev V.I., 1974, *Ruanda*, Moskwa.
- Fituni L.L., 1985, *Marokko*, Moskwa.
- Fleury J.-M., 1982, *Senegambia. Building in the past*, Ottawa:
<http://hdl.handle.net/10625/24163> [14.08.2015].
- Fortaleza de São João Baptista de Ajudá*, 2015, Wikipédia:
https://pt.wikipedia.org/wiki/Fortaleza_de_S%C3%A3o_Jo%C3%A3o_Baptista_de_Ajud%C3%A1 (10.08.2015).
- Gavrilov N.I. (red.), 1980, *Ob'edinennaja Respublika Tanzanija. Spravočnik*, Moskwa.
- Geldenhuis D., 1981, *South Africa's black homelands: past objectives, present realities and future developments*, Pretoria.
- Gibbs D.N., 2000, *The United Nations, international peacekeeping and the question of 'impartiality': revisiting the Congo operation of 1960*, „The Journal of Modern African Studies”, 38 (3), s. 359–382.
- Katanga. The Congo's forgotten crisis*, 2006, Africa Report, No. 103, January 9:
<http://www.crisisgroup.org/en/regions/africa/central-africa/dr-congo/103-katanga-the-congos-forgotten-crisis.aspx> (10.08.2015).
- Kenig M.M., 1981, *Spory i konflikty międzynarodowe w Afryce. Ideologia, polityka, obronność*, Warszawa.
- Kostecki A.M., 1976, *Somalia. Zarys historyczno-socjologiczny*, Warszawa.
- Krasnopeceva T.I., 1988, *Zimbabwe. Prošloe i nastajašee*, Moskwa.
- Krasuski J., 1983, *Wspólnota Francuska w Afryce (Communauté)*, Poznań.
- La République Arabe Sahraouie Démocratique. Passe et present. Géographie, histoire, société*, 1985, Alger.
- Leśniewski M., 1996a, *Biafra 1966–1970*, [w:] Bartnicki A. (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, Warszawa, s. 323–332.
- Leśniewski M., 1996b, *Kongo-Katanga 1960–1964*, [w:] Bartnicki A. (red.), *Zarys dziejów Afryki i Azji 1869–1996. Historia konfliktów*, Warszawa, s. 301–313.
- Letnev A.B., Subbotin V.A., Frenkel' M.J., 1984, *Istorija Afryki w XIX – načale XX v.*, Moskwa.
- Limpricht C. (red.), 2012, *Rehoboth, Namibia – past and present*, Windhoek.
- Lobman J., 1973, *Na wodami Czarnej Rzeki. Dzieje krajów na Nigrem*, Wrocław.
- Loginova V.P., 1982, *Ob'edinennaja Respublika Kamerun. Spravočnik*, Moskwa.
- Łazowski Z. (red.), 2006, *Państwa Afryki Zachodniej. Fakty, problemy stabilizacji i rozwoju. Polskie kontakty*, t. 1, Warszawa.
- Łętocha T., 1973, *Granice i spory terytorialne w Afryce*, Warszawa.
- Malawi yearbook*, 1978, Blantyre.
- Malendowski W. (red.), 2003, *Zbrojne konflikty i spory międzynarodowe u progu XXI wieku. Analiza problemów i studia przypadków*, Wrocław.

- Mali-Mauritania boundary*, 1963, *International Boundary Study*, nr 23, Washington.
- Małowist M., 1969, *Europa a Afryka Zachodnia w dobie wczesnej ekspansji kolonialnej*, Warszawa.
- Mazov S., 2007, *Soviet aid to the Gizenga government in the former Belgian Congo (1960–1961) as reflected in Russian archives*, „Cold War History”, 7 (3), s. 425–437.
- Mbanjwa T., 1976, *Transkei independence*, *Black viewpoint*, nr 4, Black Community Programmes, Durban.
- Milewski J.J., Lizak W. (red.), 2002, *Stosunki międzynarodowe w Afryce*, Warszawa.
- Morocco-Western Sahara (Spanish Sahara) boundary*, 1961, *International Boundary Study*, nr 9, Washington.
- Namikas L.A., 2002, *Battleground Africa: the cold war and the Congo crisis, 1960–1965*, Los Angeles.
- Oliveira-Marques A.H. de, 1987, *Historia Portugalii*, t. 2: *XVII–XX w.*, Warszawa.
- Oliver R., Atmore A., 2007, *Dzieje Afryki po 1800 roku*, Warszawa.
- Olszewska-Dyoniziak B., 1978, *Zambia. Zarys historyczno-socjologiczny*, Warszawa.
- Orłowska I., 1999, *Historia Somalii do 1991 r.*, [w:] Mantel-Niećko J., Ząbek M. (red.), *Róg Afryki. Historia państw świata w XX wieku*, Warszawa, s. 285–308.
- Pandey A.Y., 2010, *Nostalgic lives: memory and place in Sidi Ifni*, Ithaca.
- Parys J., 1983, *Ghana. Problemy rozwoju społecznego*, Wrocław.
- Pawelczak M., 2000, *Afrykańskie państwo Kilindich w XVIII i XIX wieku*, Warszawa.
- Phillips L.C., Haughton J., Wright I.M., 1987, *The Senegambia Confederation*, Binghamton.
- Pokrovskij A.S. (red.), 1985, *Republika Zimbabwe*, Moskwa.
- Polity IV Country Report: Djibouti*, 2010, Vienna: www.systemicpeace.org/polity (16.08.2015).
- Prokopczuk J., 1964, *Historia Afryki w zarysie*, Warszawa.
- Prošin N.I., 1981, *Istorija Livii v novoe vremja*, Moskwa.
- Pukrop M.E., 1997, *The Aouzou Strip*, *International Court of Justice Case Studies*, nr 18: <http://www1.american.edu/tesd/ice/aozou.htm> (18.08.2015).
- Rabier Y., 2011, *Le règlement du contentieux territorial tchado-libyen sur Aozou*, *Politique Africaine*, nr 55, *La Mauritanie, Un tournant démocratique*, s. 140–145, www.politique-africaine.com/.../pdf/055140.pdf (18.08.2015).
- RASD. République Arabe Sahraouie Démocratique 9ème anniversaire de la proclamation*, 1984, Alger.
- Ribeiro-Salgado F., 1931, *L'Empire Colonial Portugais*, Lisbonne.
- Rwanda*, 1985, Seria: Kraje ewangelizowane i kościoły lokalne Afryki, Warszawa.
- Rykała A., 2014, *Państwo wpisane w depozyt religii. Przeobrażenia struktury terytorialno-religijno-etnicznej Izraela w kontekście oddziaływań międzynarodowych*, [w:] Rykała A. (red.), *Krajobrazy (regiony) historyczna-polityczne*, *Studia z Geografii Politycznej i Historycznej*, nr 3, Łódź, s. 97–149.
- Sempere-Doménech M., 2008, *El ejército del aire en la Guerra de Sidi Ifni: improvisación, improvisación, penuria y valor*, [w:] Encarna M., Marín N. (red.), *Ayer en discusión. Temas claves de historia contemporánea hoy*, Murcia, s. 171–190.

- Smith Ch., 2010, *Western Sahara: Africa's last colony?*, Welsh Centre for International Affairs, April 20: <http://welshcentreforinternationalaffairs.blogspot.com/2010/04/> (17.08.2015).
- Sobczyński M., 2006, *Państwa i terytoria zależne. Ujęcie geograficzno-polityczne*, Toruń.
- Sobczyński M., 2012, *Pokój i bezpieczeństwo w skali globalnej*, [w:] Trzepacz P. (red.), *Zrównoważony rozwój – wyzwania globalne. Podręcznik dla uczestników studiów doktorskich*, Kraków, s. 213–290.
- Solarz M.W., 1999, *Republika Południowej Afryki. Trwałość czy zmierzch potęgi w regionie?*, Warszawa.
- Solarz M.W., 2004, *Francja wobec Afryki subsaharyjskiej. Pozimnowojenne wyzwania i odpowiedzi*, Warszawa.
- South Africa. Official yearbook of the Republic of South Africa*, 1984, Johannesburg.
- Srogosz T., 2011, *Charakter prawny uti possidetis w prawie międzynarodowym*, „Państwo i Prawo”, 6, s. 64–76.
- State of Katanga*, 2015, Wikipedia: https://en.wikipedia.org/wiki/State_of_Katanga (18.08.2015).
- Szaflarski J., 1968, *Poznanie Czarnego Łądu*, Warszawa.
- Szulc E., 1978, *Ghana*, Informator regionalny, nr 18, Warszawa.
- Teterin O.I., 1979, *Iz istorii nacional'no-osvoboditel'nogo dviženija na Zanzibare*, [w:] *Istorija Afriki v XIX i XX stoletijach. Sbornik statej*, Moskwa, s. 3–36.
- Touval S., 1999, *The boundary politics of independent Africa*, New York.
- Traditional governance in Somalia. South Central Somalia*, 2005, Brief report for the World Bank, Draft report, World Bank, March 28, Washington.
- Trzcziński K., 2010, *Przyszłość państwa i granic w Afryce. Alternatywny punkt widzenia*, Forum Politologiczne, nr 10, Olsztyn, s. 243–262.
- Tshiyoyo D., 2006, *Democratic Republic of Congo: road to political transition*, Johannesburg.
- Tymowski M., 1999, *Państwa Afryki przedkolonialnej*, Wrocław.
- Ulanovskaja I.A., 1983, *Namibija. U karty mira*, Moskwa.
- Un siecle de colonialisme, un siecle de resistance nationale*, 1985, Sahara Libre, numero special, 15 Novembre, Alger.
- Vandewalle D., 2006, *A history of modern Libya*, Cambridge.
- Vinokurov J.N., Orlova A.S., Subbotin V.A., 1982, *Istorija Zaira v novoe i novejšee vremja*, Moskwa.
- Waas L. van, 2013, *The stateless Tebu of Libya? Report of the Middle East and North Africa nationality and statelessness research project*, Tilburg.
- Zajączkowski A., 1968, *Niepodległość Konga a kolonializm belgijski. Zarys historyczno-socjologiczny*, Warszawa.
- Zins H., 1986, *Historia Afryki Wschodniej*, Wrocław.
- Zins H., 2003, *Historia Zimbabwe*, Warszawa.

**Border changes in Africa in the postcolonial period
(until the end of the Cold War)****Summary**

The paper presents the border changes in Africa, beginning with the last years of colonial rule, throughout the period of liberation of colonies and the formation of a new political map of the continent, until the period of stabilisation of new African states formed after 1960. In all of these periods, some degree of variability could be seen in state borders, though it was dominated by the shift in the significance of political borders, while actual spatial changes were slight. This was due to the principle, sanctioned by various international documents of different rank, of the inviolability of state borders in Africa. The violation of this rule by the few rulers that tried to use force to revise the borders was always met with universal international condemnation, and the attempts, sometimes leading to bloody wars, ultimately ended in the maintenance of borders inherited from the colonial period.

Keywords: borders, conflicts, international relations, Africa.

Marek Sobczyński, prof. dr hab.

Katedra Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych, Wydział Nauk Geograficznych,
Uniwersytet Łódzki, 90-142 Łódź, ul. Kopcińskiego 31